

Tuula Piikkilä ja Eila Rantonen

Pääkirjoitus

Tähän numeroon kutsuttiin kirjoituksia kirjallisuuden ja tutkimuksen etiikasta. Yhtenä lähtökohtana oli seuran Suitiassa vuonna 2004 pidetty talviseminaari, joka keskittyi etiikkaan. Tässä numerossa aihetta lähestytään monipuolisesti, eri suunnilta ja erilaisia käsitteitä käyttäen. Kovin suurta kirjallisuudentutkijoiden joukkoa aihe ei saanut liikkeelle. Toivommekin, että etiikka-keskustelu *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avaimessa* jatkuu ja edistyy eri tavoin lehden seuraavissa numeroissa.

Avain tarjoaa lehtenä vakaan foorumin kirjallisuudesta ja sen tutkimuksesta kirjoittaville. Kirjoituksia voidaan ottaa jatkuvasti vastaan ja julkaista entistä säännöllisemmin. Myös lukija kohtaa jatkuvuuden. Edellisen lehden kirjoitukset ovat tuoreessa muistissa uuden numeron jo ilmestyessä. Keskustelu elää.

Etiikka tieteenalana on tapana sijoittaa pikemmin filosofian kuin kirjallisuuden tutkimukseen. Kirjallisuudentutkimuksen alueella etiikka-aihe on ollut pitkään sitkeä sivujuonne. Pääosaan sitä ei ole laitettu, vaikka kirjallisuuden ja sen tutkimuksen suhde eettisiin kysymyksiin on vaikuttanut erilaisten teoriakiistojen taustalla. Yhtäällä kertomus muotona on nähty ideologisen vaikuttamisen ja valintojen kenttänä, toisaalla aiemmin tekstin ulkopuolelle rajattuja seikkoja – kuten sukupuolta tai inhimillistä kognitiota ja vuorovaikutusta – on alettu pitää kerronnan teorian ja etiikan kannalta merkitsevinä. Kertomukset merkitsevät maailmassa ja maailma kertomuksissa.

Tekstit ja kertomukset edustavat ja kuvaavat erilaisia tekoja ja näkökantoja. Etiikka ilmenee kertomuksina ja kertomukset puolestaan sisältävät erilaisia ideologioita asettelmina. Narratiivit ovat vahvoja keinoja välittää tietoa, tunteita, arvoja ja uskomuksia.

Kertominen tietämisen tai tiedon välittämisen muotona on ihmisille luontaista. Ohimenevätkin asiat saavat merkityksen, kun ne voidaan sijoittaa kertomuksen kontekstiin, kuten Alasdair McIntyre huomauttaa. Hänelle yleensä inhimilliset toimet aina keskusteluista lähtien ovat muotoiltuja kertomuksia. (McIntyre 2004, 240-248.) Ker-

tominen edellyttää kuvittelun kykyä ja asioiden kausaalisuhteiden tajuamista. Se on toimintana sosiaalista ja sillä on myös vaikutuksensa sosiaaliseen todellisuuteen.

McIntyre näkee kertomisen perustavana ihmiseksi kasvamisessa. ”Mikä osa minulla on tässä kertomuksessa?” tai ”millaisiin kertomuksiin kuulun?” ovat keskeisiä kysymyksiä hyvään elämään pyrkivälle. Elämämme on satunnaisuuksia täynnä, mutta sillä on ainutkertainen muotonsa ja suuntansa, väittää McIntyre. Hänelle elämän kertomuksellisuus merkitsee suhteellisen vakaata identiteettiä ja siitä seuraavaa vastuullisuutta. Jokin ihmisessä säilyy samana läpi elämän – huominen minäni on vastuussa eilisen teoistani. (Mts. 251-258.)

Olemme viime tapaninpäivän jälkeen seuranneet uutisia suuresta luonnonkatastrofista Intian valtameren rannikoilla. Maanjäristys ja sitä seurannut hyökyaalto on aiheuttanut tuhoa, jonka valtava voima mykistää. Kertomukset ja muut ilmaukset ihmisten halusta auttaa kärsimään joutuneita ovat sykähdyttäneet. Kun esimerkiksi Thaimaan pääministeri Thaksin Shinawatra ilmoitti: ”Annamme heille kaiken, kunnes he pysyvät pääsemään takaisin kotiin”, hän esitti politiikon lupauksen, mutta myös ikuisen kertomuksen kotiinpaluusta. Poikkeusolot tuovat ihmisessä esiin niin hyvän kuin pahanakin. Hyvyys – illusorinenkin – koskettaa. Ja tieto ihmisen mahdollisuudesta valita myös hyvä.

Eettisen tietämyksemme sanotaan nykykulttuurissa välittyvän ennen kaikkea fiktion ja esteettisen kautta. Kirjojen lukeminen, televisiosarjojen ja elokuvien katselu ovat keskeisiä tapoja, joilla nykyihmiset sekä vastaanottavat että muodostavat eettisiä näkemyksiä. (Esim. McGinn 1997, 175.) Postmodernin keskusteluissa on puhuttu siitä, miten todellisuus muuttuu sepitteeksi ja median kierrättämä sepite todellisuudeksi. Sepitteiden suostuttelevienkin muotojen keskellä on kuitenkin tilausta – ja tilaa – myös eettisille tulkinnoille.

Lukiessamme romaania tuomitsemme ja ihailemme vapaasti henkilöhahmojen luonteita, käytöstä ja elämänvalintoja. Teemme päätelmiä henkilöiden ja teoksen kuvaaman maailman eettisistä ja moraalisista ulottuvuuksista. Kertomakirjallisuus houkuttelee eläytymään ja rohkaisee lukijaa käymään vuoropuhelua omien kokemustensa ja henkilöhahmojen käytöksen ja kokemusten välillä. Se saa meidät näkemään ja tuntemaan hyvän ja pahan tavalla, johon filosofinen etiikan tutkimus ei hevin kykene. Eettisen idean vahvuus liittyy sen käytännön toteutukseen. Fiktio on kekseliäs ja turvallinen testauspaikka erilaisille etiikkaa koskeville näkemyksille ja kuvitelmaille. Siinä voidaan kuvitella ja dramatisoida moraalisääntöjen rajoja sekä kehitellä luovia ratkaisuja eettisiin ongelmiin. Esimerkiksi romaaneissa henkilöhahmot ja tapahtumat kiinnittyvät aina kontekstiinsa. Näin ainutkertainen ja yksilöllinen kohtaavat niissä yleisen ja yhteisöllisen. (Ks. mts. 174-177.)

Tämän *Avain*-lehden kirjoituksissa etiikka yhdistyy moneen asiaan kirjallisuuden kentällä. Niissä puhutaan tekijän toiminnasta, kirjallisuuden tuotannosta, kertojan vuorovaikutuksesta yleisönsä kanssa, kohtaamisen ja tulkinnan etikoista, kirjallisuuden todellisuussuhteesta, sen vaikutuksesta ja hyödyllisyydestä ja lopulta myös tutkimuksen etiikasta.

Pia Livia Hekanaho tarkastelee Marguerite Yourcenarin kolmessa romaanissa (*Alexis*, 1929; *La Nouvelle Eurydice*, 1931; *Le coup de grâce*, 1939) esiintyviä tunnustamisen ja salaamisen strategioita ja niiden kautta kerronnan ja lukemisen etiikkaa. Teosten keskeiseksi piirteeksi nousee tunnustuksellisen, mutta epäluottettavan kertojan itsepetos. Kertoja saa myös tekstin lukijat ja tulkitsijat osallisiksi tähän peittämisen ja paljastamisen peliin. Queer-tutkimuksen käsitteitä hyödyntävässä artikkelissaan Hekanaho pitää jakoa toisaalta yleisesti eettiseen ja toisaalta vain joitakin erityisryhmiä koskevaan poliittiseen tutkimukseen näennäisenä. Hän peräänkuuluttaa lukemisen etiikkaa, joka ilmenisi halukkuutena purkaa yleisen ja marginaalisen rajalinjoja erilaisten lukijoiden ja lukutapojen välillä.

Kuisma Korhonen pohtii esseessään tekstuaalisten kohtaamisten ontologiaa. Hän tarkastelee kirjallisuutta sekä artefaktina että kohtaamisena, problematisoi tekstuaalisten kohtaamisten reaalisuutta ja sitä, onko teksteihin suhtauduttava kuin eläviin ihmisiin tai tietoisin subjekteihin. Jonkinasteisesta tekstien inhimillistämisestä ei Korhosen mukaan koskaan päästä, sillä kohtaamisen halu on kirjan olemisen oikeus. Kirjallisuuden eettisyys on lopulta moraalisten itsestänselvyyksien kyseenalaistamisessa ja mielikuvituksen vapauden vaalimisessa.

Tapani Laine luo katsauksen Mihail Bahtinin etiikkaan. Bahtinille kirjallisuudella on erityinen eettinen etu käsitteelliseen ajatteluun nähden. Kirjallisuuden etiikka on suuntautumista ”ihmisen kuvan” luomiseen. Tässä kuvassa ei ole kyse ihmisen ideasta, vaan ainutkertaisen ihmisen sisäisyydestä ja suuntautumisesta kohti toista ihmistä. Siitä tulee Bahtinille dynamiikkaa, joka toteutuu tekijän ja sankarin välisessä eettisessä suhteessa.

Mikko Kallionsivu tarkastelee esseessään amerikkalaisen Don DeLillon postmodernia romaania *Valkoinen kohina* (1985) kirjan aiempia tulkintoja ja DeLillon muuta tuotantoa sekä Jean Baudrillardin *Amerikkaa* (1986) vasten. Kallionsivun mukaan romaanin voi lukea konsumerismin, instituutioiden rapautumisen ja arvotyhjiön kritiikkinä, mutta hän löytää siitä jotakin perustavampaa: yltäkyläisyyden kätkemää ja tuottamaa kuolemanpelkoa. Lumetodellisuuteen eksyneiden ihmisten arjen satirisointi puhuttelee yhä. Tämän todistavat tahoillaan myös Leena Krohn ja Juha Seppälä, jotka aivan viime aikoina ovat tähdentäneet saman teoksen profeetallisuutta.

Klaus Brax jatkaa viime numerossa käytyä keskustelua jälkiklassisesta narratologiasta. Hän seuraa Martha Nussbaumia antiikkiin, jossa kirjailijoiden merkitystä ko-

rostettiin myös eettisinä ajattelijoina ja moraalisen kasvun opettajina. Antiikin aikana kiinnosti myös taideteoksen rakenne. Jälkiklassisen narratologian lähtökohtana onkin yhdistää sekä kerronnan rakenteen täsmällinen tarkastelu että eettisten kysymysten pohdinta. Brax korostaa, että representaatioon ja tietämiseen liittyvät kysymykset kertomakirjallisuudessa ovat eettisiä.

Merete Mazzarella pohtii kirjallisuuden yhteiskunnallista hyötyä ja toivoo kirjallisuustieteen avautuvan Suomessakin vuoropuhelulle eri tieteenalojen kanssa. Muualla esimerkiksi oikeustieteilijät pohtivat oikeudenmukaisuutta ja yhteiskunnallisia päätöksentekoprosesseja kaunokirjallisuuden välityksellä. Tunteiden ymmärtäminen kulttuurisina konstruktioina voi kehittää myös lääketieteen edustajien empatiaa ja kommunikointitaitoja potilaiden kanssa. Jopa niinkin kirjallisuustieteellinen aihe kuin genretietoisuus voi olla hyödyksi.

Myös Juhani Niemi haastaa kirjallisuudentutkijat pohtimaan työnsä merkitystä. Hän kertoo, miten lääketieteilijät ottivat Tampereella yhteyttä kirjallisuudentutkijoihin käynnistääkseen yhteistyön. Edelleen jatkuvassa projektissa on pohdittu taiteen ja sairauksien yhteyksiä, luovuutta ja elämänfilosofisia kysymyksiä sekä julkaistu opetus- ja tutkimusmateriaaleja. (Ks. <http://www.uta.fi/laitokset/taide/oppiaineet/taidejataudit.html>)

Erkki Vainikkalan kirja-arvio kokoomateoksesta *Radikaali paha* (2004) liittyy tiiviisti etiikka-keskusteluun. Vainikkala rajaa arvionsa kirjan Kant- ja Nietzsche -osuuksiin. Kant on määritelty modernin paha-keskustelun avaajaksi. Hän on pohtinut muun muassa liberalismi-keskustelun kannalta tärkeitä kysymyksiä, kuten yksilön valintojen vapautta ja vastuuta sekä yksilöiden välistä moraalista manipulointia. Jälkistrukturalismiin ja dekonstruktioon vaikuttaneelle Nietzscheille taas moraali on käytännön vaihtelevia tarkoituksia palveleva, siirtymin ja peittelyin toimivaa uskomusten ja uskottelun retoriikkaa.

Lisäksi Sanna Kallioinen esittelee etnistä ja postkoloniaalista tutkimusta käsittelevän kirjan *Vieraaseen kotiin* (2003). Vuoden 2004 väitöskirjoista arvioita on kaksi: Pia Livia Hekanaho tarkastelee Anita Sepän feminististä estetiikkaa käsittelevän väitöskirjan foucault'laisia taustoja ja Pirjo Ahokas esittelee afrikkalaisamerikkalaisen kirjallisuuden uskonnollista problematiikkaa käsittelevän Tuire Valkeakaran väitöskirjan.

Lähteet

- MACINTYRE, ALASDAIR 2004 (1981): *Hyveiden jäljillä. Moraaliteoreettinen tutkimus.* (After Virtue: A Study in Moral Theory) Suom. Niko Noponen. Helsinki: Gaudeamus.
- MCGINN, COLIN 1997: *Ethics, Evil, and Fiction.* Oxford: Clarendon Press.